

TAFOFIEL 31 – maart 2016

Sinds februari 2010 mag u van Epitaaf vzw op gepaste tijd een nieuwsbrief in uw mailbox verwachten, met informatie over onze activiteiten en artikels en nieuws in verband met het funeraire.

Inhoudstafel Tafofiel 31

1. Lidmaatschap Epitaaf vzw en Facebook
2. Erfgoeddag 24 april 2016
3. Daguitstap Verviers 22 mei 2016
4. Europese Week van de Begraafplaatsen 2016
5. De begraafplaats van Verviers, Een spiegel van een turbulente 19de eeuw, *door Jan Rymenams*
6. Obiits in Oedelem en Sint-Joris, hergebruik brengt restaurator in verwarring *door Stefan Crick*
7. Bloemlezing uit de pers

De naam Tafofiel, uit het Grieks "taphos" = graf, en "philos" = vriend, is een gepaste naam voor de elektronische nieuwsbrief van Epitaaf vzw.

Veel leesplezier

Epitaaf vzw krijgt de steun van

BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST
VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE

LIDMAATSCHAP

Aanmelden of vernieuwen lidmaatschap Epitaaf vzw

Dankzij uw lidmaatschap kunnen we blijven ijveren voor het behoud van waardevolle graftekens en bijzondere funeraire gehelen in Vlaanderen en Brussel én steekt u ons een hart onder de riem bij het onderhoud van het Museum voor Grafkunst.

25 € gewoon lid, 125 € steunend lid, 1500 € beschermend lid

Overschrijven op rekeningnummer: BE20 0682 0392 6056 BIC : GKCCBEBB

Voor de registratie en communicatie is het belangrijk om bij de overschrijving melding te maken van uw naam, adres, e-mail (indien nieuw lid), jaartal lidmaatschap.

Wij danken u voor het vertrouwen en de steun die u ons bezorgt door uw lidmaatschap.

EPITAAF OP FACEBOOK

2

<https://www.facebook.com/pages/Epitaaf-vzw/637698996346882>

Ter aanvulling van de Tafofiel en de website beheert Epitaaf vzw een Facebookpagina.

Funeraire internationale activiteiten allerhande, nieuws van Epitaaf zelf, berichten over wetgeving, over restauraties, indrukken van bezoekers aan het Museum voor Grafkunst, ... worden er gepost.

Ook doorheen het jaar worden zaken gerealiseerd op, voor en rond begraafplaatsen. Deze mag u altijd melden aan info@epitaaf.org of linken aan onze Facebookpagina.

https://www.facebook.com/pages/Epitaaf-vzw/637698996346882?sk=events&ref=page_internal

ERFGOEDDAG: RITUELEN

Het laatste portret

Zondag 24 april van 10-17.30u, Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16 te Laken

Al eeuwenlang proberen mensen hun geliefde of beroemde doden nog een laatste keer te vangen in een beeld. In een serene tentoonstelling worden voor het eerst dodenmaskers uit de eigen collectie getoond, aangevuld met andere objecten en post-mortemfoto's, om hun functie en evolutie te kaderen. Hoe werd met zulke beelden omgegaan? Hadden ze ook een rituele betekenis? En wat verbindt hen met het funerair erfgoed dat Epitaaf vzw wil beschermen en opwaarderen?

Dodenmasker, gips, inv nr 252, collectie Epitaaf vzw

Parallel hieraan belicht Epitaaf in het AMVB het thema rouwstoeten: foto-albums van de 'laatste tocht' markeren mee het afscheidsritueel.

Vier de rituelen

Zondag 24 april tot 30 juni van 10-17u, AMVB Arduinkaai 28 1000 Brussel

Herontdek de diversiteit aan betekenislagen over geboorte, huwelijk, dood en overgangsmoment in *Vier de rituelen*. AMVB, Epitaaf vzw, Voem Brussel, Huis van de Mens, CAVA Universiteitsarchief VUB en Familiekunde Brussel gingen samen aan de slag. Het resultaat van dit samenwerkingsproces

is deze participatief opgestelde tentoonstelling waarin elkeen zijn verhaal over deze vier rituelen vertelt met objecten en documenten uit de eigen collectie.

*Cortège funèbre de S.M. Léopold Ier à son arrivée près de l'église de Laeken, albuminedruk, plaat van het album *Funérailles de S.M. Léopold Ier, Roi des belges et avènement de Léopold II au trône*". Bruxelles, Ghémar frères, Photographes du Roi, zonder datum [1866], collectie Epitaaf vzw.*

DAGUITSTAP NAAR VERVIERS

Bezoek aan de stedelijke begraafplaats en het stadscentrum van Verviers

Zondag 22 mei 2016

Gratis deelname voor leden, 5 euro voor niet-leden; inschrijven via info@epitaaf.org

Foto Jan Rymenans

De begraafplaats van Verviers strekt zich wijd uit langs de steile noordhelling van de vallei. Reeds in 1831 werden hier de eerste perken geopend, maar het huidige karakter is vooral te danken aan Victor Besme die in de jaren '70 van de 19de eeuw de parkaanleg uittekende. Langs de beboomde lanen kwamen mausolea en exorbitante grafsteden, ontworpen en uitgevoerd door dynastieën van architecten en beeldhouwers. Daniel Roussel, auteur van het boek "Le cimetière de Verviers – 180 ans d'histoire" (2010), een aimabel en gepassioneerd man, introduceert ons in deze boeiende versteende geschiedenis. Aansluitend, na het middagmaal naar keuze, volgt een gidsbeurt door de stad door Jan Rymenans, gids en lid van Epitaaf, die het boek schreef: "Verviers, een wandeling in heden en verleden" (2014).

4

Voor meer info over de begraafplaats van Verviers, zie het artikel van Jan Rymenans in deze Tafiel.

09u30 - Aankomst in Verviers aan de parking van het station, waar carpooling voorzien is naar de parking van de begraafplaats op het einde van Rue de la Cité, 4800 Verviers. Verviers ligt op een regelmatige spoorlijn naar Aken. Bij voorkeur vooraf verwittigen indien carpoolen gewenst is. (de begraafplaats is 2,5 km omhoog)

10u00 - 12u30 Bezoek aan de begraafplaats met Daniel Roussel.

12u30 - 13u00 Naar de stad. Op zondag is het gemakkelijk parkeren in het centrum zelf of aan de Vesder. Hangt misschien wat af van de aard van eetgelegenheid die men wenst.

13u00 - 14u30 Middagmaal. In Verviers zijn er vrij goedkope en goede eetgelegenheden

14u30 - 17u00 Gidsbeurt in de stad door gids en lid van Epitaaf Jan Rymenans die het boek schreef: "Verviers, een wandeling in heden en verleden" (2014).

EUROPESE WEEK VAN DE BEGRAAFPLAATSEN 2016

van zaterdag 28 mei tot en met 5 juni 2016

inschrijvingen tot donderdag 31 maart 2016

De stedelijke begraafplaats van Ninove, foto Anne-Mie Havermans

5

Steden en gemeenten, kerkfabrieken en geschied- en heemkringen kunnen gedurende een week hun funerair erfgoed extra in de kijker zetten. Welbewust wordt gekozen voor eind mei-begin juni en niet voor de periode rond 1 november, waar het accent ligt op het familiale en individuele herdenken. In de zomerse gloed komen de andere aspecten van het funerair erfgoed haast nog sterker naar voor. Dan wordt de sociale functie duidelijk, het kunstzinnige, maar ook de diverse verhalen die vragen om ontdekt te worden. Rondleidingen, tentoonstellingen, demonstraties van specifieke ambachten, bezinningsmomenten en ook theatervoorstellingen behoren tot de vele mogelijke projecten.

Epitaaf vzw en vzw Grafzerkje bundelen de initiatieven in een fraaie digitale brochure en verzorgen de nationale publiciteit.

Het laatste weekend van deze week, 4 en 5 juni, valt samen met Open Kerken; kerken die hun bijhorende kerkhof openstellen worden ook in de brochure van de Week van de Begraafplaatsen opgenomen, en vice versa. Dit jaar is het thema van Open Kerkendagen *Klanken en Stilte* (info: <http://openkerken.be/default.asp?structureID=213>).

De uiterste inschrijvingsdatum voor de Week van de Begraafplaatsen is 31 maart 2016!

Voor inschrijving en meer informatie: info@epitaaf.org

DE BEGRAAFPLAATS VAN VERVIERS

Een spiegel van een turbulente 19de eeuw

Tekst en foto's Jan Rymenams

Fig 1. Panorama van de stad Verviers van op de begraafplaats.

De ochtend is nog vroeg, wanneer ik op mijn uitverkoren plek sta op de begraafplaats van Verviers. Dit is een hoek waar de diepte van Vesdervallei en de aanblik van de stad me ooit verraste en lange tijd deed stil staan. Dit is een plaats, waar je de huizen en gebouwen als een leger van mieren tegen de valleiflanken ziet opkruipen om aan de kam te aarzelen en op te gaan in de blauwe nevel van de einder. Slechts enkele landmerken steken nauwelijks uit boven deze zee van alledaagsheid. Er zijn geen middeleeuwse belforten of kerktorens. Verviers is een stad die gegroeid is op het tij van de industrialisatie. Waar de fabrieken ooit de kathedralen waren van een ongebonden kapitalisme. Vanitas vanitatum! In tegenstelling tot onze minder intensief gebruikte kerken, verworpen de fabrieken waar de machines stilgelegd werden tot stadskankers. De rotte plekken worden aarzeland weggesneden. Het braakland zal als een litteken achterblijven en het zal lange tijd duren alvorens deze geschiedenis plaatsmaakt voor flatgebouwen, shopping centra en een enkele keer een park.

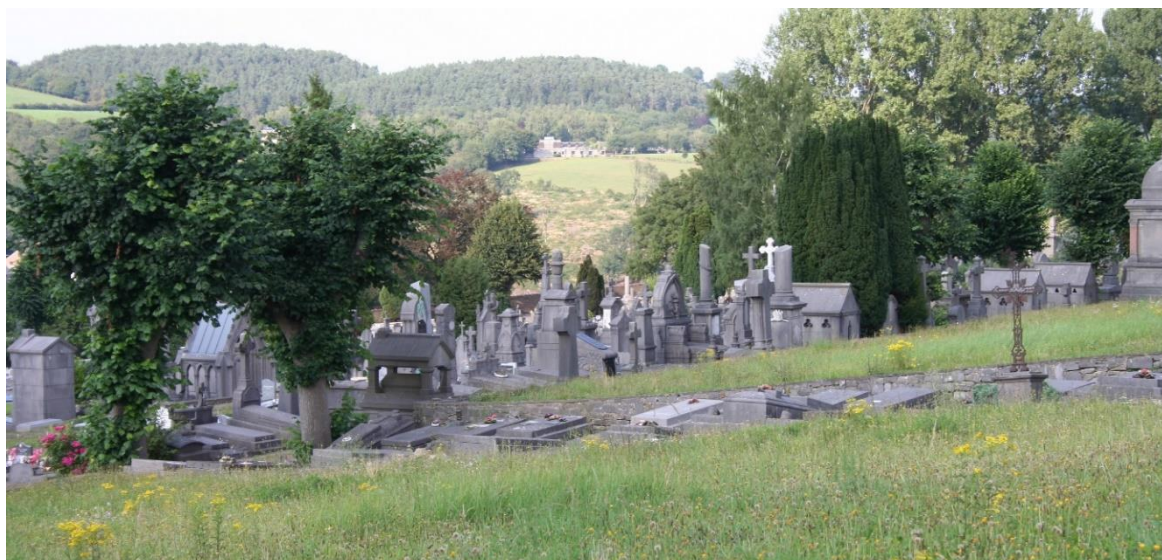

Fig. 2 Overzicht van de 19de eeuwse begraafplaats.

Ik hoef mijn hoofd maar te wenden om het panorama van de begraafplaats te zien, die zich wijd uitstrekt langs de steile noordhelling van de vallei. Alleen op deze plaats kan je levenden en doden in één blik overzien en met mekaar verbinden. Nergens anders is het feit dat de begraafplaats een weerspiegeling is van de maatschappij der levenden zo overduidelijk aanwezig en lijkt de horizon een bevroren beeld van die schitterende, meedogenloze 19de eeuw. Mausolea en exorbitante grafsteden steken hoog boven het gras uit en je hebt de indruk dat de rijke industriëlen, de gekochte adel, de invloedrijke politici en het overschatten ambtenarenkorps mekaar in de dood beconcurrerden. De duizenden arbeiders, vrouwen en kinderen op wiens rug dit kapitaal verworven werd, lijken nooit bestaan te hebben.

De begraafplaats van Verviers wordt als één van de interessantste sites van Wallonië beschouwd. In zijn boek “Le cimetière de Verviers – 180 ans d’histoire” (2010), beschrijft Daniel Roussel ruim 80 graven van markante personen, opvallende monumenten of boeiende details. Hij hanteert een bevroren stijl waarbij feiten en filosofische bedenkingen verweven worden. Het is een werk waar het verhalende en anekdotische primeert en de funeraire kunst als discipline eerder beperkt wordt aangeraakt. Ondanks mijn spoorwerk en contacten met de “Société Verviétoise d’Archéologie et d’Histoire”, lijkt dit het enige werk te zijn waarin de begraafplaats beschreven wordt en is het opvallend dat over deze necropool verder zo goed als niets gepubliceerd werd. Het is dan ook vooral uit dit boek en mijn ervaring als gids in de stad Verviers dat we zullen putten om de begraafplaats te beschrijven. We zullen dit noodgedwongen exemplarisch en anekdotisch moeten doen in het besef dat deze onvolledigheid en eigen keuzen ontoereikend en misschien zelfs subjectief zullen zijn. De stormachtige en gouden 19de eeuw van Verviers zal overwegend dit artikel kleuren.

Ontstaan en inrichting

7

Het is onder de liberale en vrijzinnige burgemeester P. David, dat op 14 mei 1831 grond voor een nieuwe begraafplaats gekocht wordt buiten de stad. De gronden liggen op slechts 1,5 km van het oude kerkhof, aan “rue de la Cité”, de oude weg naar het vestingstadje Limbourg. Het oude kerkhof lag midden in de stad, op de oudste bewoonde kern “le bôverie”, net achter het schitterende stadhuis. Het zal pas in 1882 zijn dat men het aandurft om het oude kerkhof volledig te ontruimen. De kerk is dan al lang geen gebedshuis meer, maar wordt reeds geruime tijd gebruikt als magazijn voor de textielfabrikant de Biolley. De gedesaffekteerde kerk en het kerkhof zullen in dezelfde periode verdwijnen.

In de beslissing van de gemeenteraad wordt voor de rechtvaardiging van deze aankoop verwezen naar het feit dat het toenmalige kerkhof niet meer voldeed aan de vereisten van het decreet van de “23 prairial an 12” uit de Franse periode en het koninklijk besluit van 2 december 1816 uit de Hollandse tijd. De aankoopprijs wordt nog uitgedrukt in de Hollandse munt: 2.220 fl. 75 ct. De oppervlakte bedroeg 90 perches 676 palmes. Een perche of een roede mat in de Franse tijd slechts zo’n 51 m² zodat het zeker is dat het kerkhof in de loop van de jaren flink werd uitgebreid om de huidige 10 ha te bereiken. Dit is niet verwonderlijk wanneer we weten dat de bevolking van Verviers in het midden van de 19de eeuw spectaculair groeit en meer dan verdubbelt, ondanks de hoge mortaliteit en de plagen van cholera.

De voormalige eigenaar van de grond, Jean Evrard Arnoldy, zal reeds een week na het afsluiten van de koop de eerste grafconcessie kopen. Pas een volle 2 jaar later zal captain-of-industrie en multimiljonair, Raymond Biolley, de 2de koper zijn.

Het is niemand minder dan Victor Besme die in de jaren '70 van de 19de eeuw de aanleg tekent die we vandaag nog gemakkelijk kunnen herkennen. Victor Besme heeft dan reeds in 1866 de urbanisatieplannen voor Brussel uitgewerkt. In Verviers kiest de gemeenteraad in 1871 voor de uitbreiding van de zuiderwijk in de stad volgens de voorstellen van Besme. Niet toevallig zal hij ook president worden van de trammaatschappij die in de zuiderwijk haar debuut kent.

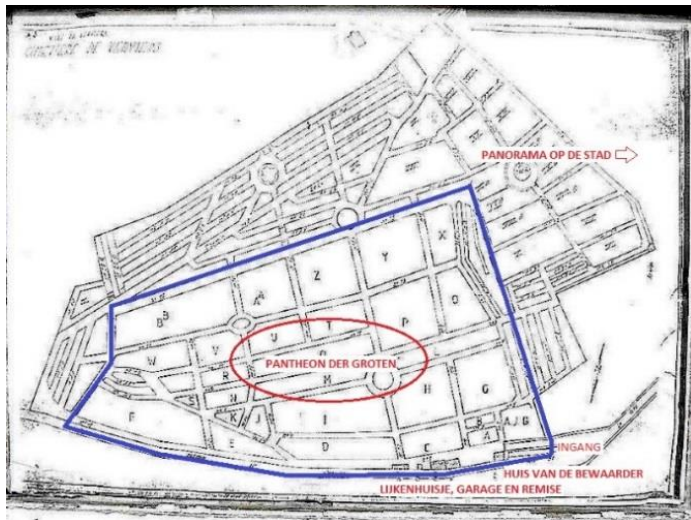

Fig. 3 Plan van de begraafplaats aan de ingangspoort. De blauwe lijn geeft de situatie weer in 1905.

Besme weet de steile helling van de begraafplaats te bedwingen. Er worden terrassen aangelegd. De hoofdwegen lopen parallel aan de helling en zijn breed genoeg voor de begrafenisstoetsen.

Enkele ronde punten moeten het "doorgaand" verkeer gemakkelijk laten verlopen.

Fig. 4 Besme liep mee vooraan om de begraafplaats een aangename groen park te maken ...

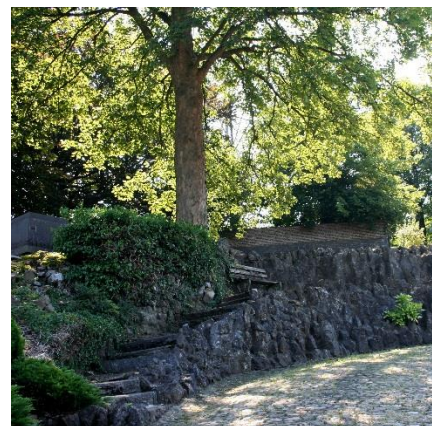

Fig. 5 ...met een enkele rotspartij en opvallend veel rustbanken.

Het was duidelijk de bedoeling van Besme om hier een plaats van aangenaam toeven te maken. Hoewel veel groen verdwenen blijkt, geeft de plaats nog steeds de aanblik van een park, met hoge loofbomen en cipressen, met een strategisch aangelegde rotspartij en talrijke zitbanken.

Alle volgens het Franse decreet vereiste gebouwen zijn aanwezig en worden vandaag nog in quasi oorspronkelijke staat gebruikt: het huis van de bewaarder, het lijkenhuisje, een remise en de garage voor de corbillard. Zelfs de originele bel die 's avonds de bezoekers moest verwittigen, hangt nog

steeds op dezelfde plaats. Het gietijzeren hek, hier en daar nog frisgroen geschilderd, en de talrijke wegwijzers, verschaald maar nog steeds rechtop, dateren eveneens van toen.

Fig. 6 De ingang van de begraafplaats.

Fig. 7 Wegwijzer.

Fig. 8 Gietijzeren hekken.

Op de 19de eeuwse begraafplaats heerst er orde! Het is niet moeilijk om te zien wie het gevecht gewonnen heeft om na de dood nog boven het gewone volk uit te steken en letterlijk voor opzien te zorgen. Dreef 7 is gereserveerd voor de burgemeesters vanaf de Belgische onafhankelijkheid tot net na WOI. Dreef 9 is een onbeschaamd vertoon van de macht van de industriëlen. Daaromheen is het landschap genivelleerd voor de burgers en komen alleen de tombes van musici, poëten en architecten ver boven het maaiveld uit.

Architecten en steenhouwers

Ontegengesteldig bepalen architecten en steenhouwers het boeiend karakter van de begraafplaats en geven ze inhoud aan de parallel tussen de geschiedenis van de stad en het uitzicht van de begraafplaats.

In de expansie van het kapitalisme en de rijkdom van de stad, heeft Verviers een schare aan generaties van architecten voortgebracht die bijna exclusief actief waren voor de residenties van de ondernemers, voor de gigantische fabriekscomplexen en voor de verfraaiing van de stad. Niet alleen bij het leven van de groten speelden de architecten een rol, maar haast vanzelfsprekend verzorgden ze ook de laatste rustplaats van de industriëlen en de prominente politici. De families Vivroux en Thirion beheersen bijna uitsluitend de 19de eeuw.

De familie Vivroux levert zelfs 5 generaties aan architecten en beeldhouwers. Stamvader Auguste – Marie (1795 -1867) heeft reeds een interessant carrièreparcours in Luik afgelegd, wanneer hij zich in 1830 in Verviers vestigt. In volle opbloei van de stad bouwt hij grote fabrieken die in die tijd nog 3 tot 5 étages hoog tellen, 10 tot 12 traveeën overspannen en via grote vensters het zo noodzakelijke licht voorzien. Voor het eerst worden meerdere bewerkingen van de wol in één fabriek georkestreerd in een vloeiende productieketen, die alleen maar perfect kan verlopen wanneer de fabrieksgebouwen voor efficiëntie ontworpen werden. Maar ook andersoortige werken zoals het verdwenen theater op de Place Verte, de Sint-Anna-kapel en zelfs een brug over de Vesder, le pont du Chêne, zijn van zijn hand. In die periode overheerst het neoclassicisme, de stijl van de rede en het geloof in de wetenschap. Zijn opvallend eenvoudige stèle en het krachtige familiegraf zijn hier dan ook een uiting van. Maar het meest overdonderend is de kerk van Sint-Remaclus waarvoor Auguste –Marie de

werken superviseert. Zijn zoon Clément (1831-1896) was beeldhouwer die in Frankrijk voor Viollet-le Duc zou werken. Op de begraafplaats zijn o.a. de grafmonumenten voor de eerder vermelde burgemeester Pierre David en de vioolvirtuoos en internationaal gerenommeerd componist Henri Vieuxtemps van zijn hand. We moeten ons beperken tot deze voorbeelden, maar ook de andere telgen van de familie hebben verdienstelijke werken in de stad en op de begraafplaats achtergelaten.

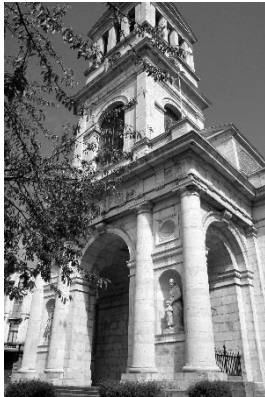

Fig. 9 De neo-klassieke kerk van Sint Remaclus

Fig. 10 Familiegraf van de familie Vivroux

Fig. 11 Detail met passer en winkelhaak, attributen van een architect

Fig. 12 Monument van burgemeester David

Het aantal nog bestaande bouwwerken in de stad waaraan de naam Thirion verbonden is, is opvallend groot. Niet verwonderlijk daar deze familie stadarchitecten heeft voorgebracht op een moment dat Verviers einde 19de eeuw gekenmerkt wordt door een actieve urbanisatiepolitiek en werken van openbaar nut. De broers Adolphe (1825-1862) en Charles (1839-1920) zijn beiden architect, maar vooral Charles zal in zijn lange leven heel wat werken nalaten. Zijn stijl is overwegend eclectisch, soms zelfs exotisch getint. Le Grand Théâtre (1890) en le Manège (1891) zijn slechts twee sprekende voorbeelden. Het is een periode van sociale en politieke onrust. Het eclecticisme biedt ontsnapping aan de harde realiteit. Het familiegraf zelf heeft nog overwegend neoklassieke elementen. De nette ordening van de “zerken” en zelfs een plan in steen gehouwen aan de zijkant van de grafsteden accentueren deze redelijkheid. Maar wanneer we naar de graven van de families van de industriëlen Grandjean (1789-1871) en van Hauzeur de Simony (1861-1930) kijken, dan is de vorm gelardeerd met een overvloed aan symbolen, zonder meer eclectisch te noemen.

Fig. 13 Le Grand-Théâtre van Verviers, één van Thirions meest kenmerkende realisaties.

Fig. 14 Grafmonument van de familie Thirion.

Fig. 15 Eclectisme in het graf van de familie Grandjean

Een andere stadarchitect was Adolphe Lange (1864-1910). Van hem vinden we niet zozeer ontwerpen op de begraafplaatsen, maar het familiegraf dat door zijn collega Emile Burguet pas in 1929 ontworpen werd, is een knipoog naar het handelsmerk van architect Lange. De bijzonder uitgewerkte koepel, die we ook in zijn stadsarchitectuur terugvinden, is hier handig door Burguet gebruikt. Bijzonder fraai zijn ook de engelenfiguren en de uilen. Dit ontwerp viel blijkbaar in de smaak van de familie Baupain-Goube en hun grafstede is een bijna schaamteloze kopie.

Dat ijdelheid en jaloezie ook het architectengilde niet vreemd was, bewijst de architect F. Mouraux die steevast zijn creaties voorzag van het opschrift “Reproduction interdite”. De grafstedes van J. Nissen – Behay (1850-1926) en van de op 13-jarige leeftijd overleden Juliette Hullen (1847-1860) zijn hier mooie voorbeelden van.

Fig. 16 Detail van het graf van architect Lange

Fig. 17 Monument van de familie Lange.

Fig. 18 Familie Baupain-Goube.

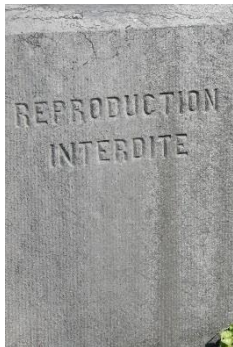

Fig. 19 en 20 De ijdelheid van architect F. Mouraux.

Fig. 21 Grafmonument van Nyssen-Behay.

Fig. 22 Graf van de vroeg overleden Juliette Hullen

Maar het werk van de architecten zou nooit tot zijn recht komen wanneer de uitvoerders, de steenkappers en beeldhouwers, niet uitblonken in vaardigheid en vakkennis. Op veel van de zerken is hun naam gebeiteld, vaak samen met die van de architect. Zoals op veel begraafplaatsen zien we dezelfde namen terugkeren. Defaaz, Leclercq, Croisier, Heuze, Boutet, Linden zijn de belangrijkste namen.

Fig. 23 Een greep uit de belangrijkste steenkappers die op de begraafplaats vertegenwoordigd zijn.

Fig. 24 Graven van de personen van Italiaanse of Griekse origine zijn vaak uitbundig versierd, opgetrokken in gladde en veelkleurige granieten en met een zuiderse monumentaliteit.

In de rue de la Cité verwijzen de verroeste hijsinstallaties in overwoekerde tuinen naar de drukke bedrijvigheid die hier geheerst heeft. Slechts één steenkapper heeft hier nog zijn werkplaats en toonzaal: Olivier Leclercq. Maar hij is dan ook een nazaat van de bekende steenkappersdynastie die reeds met de architect Thirion samenwerkte. Théodore, grondlegger, gaf zijn vaardigheden door aan de volgende generaties Edouard I (1862-1922), Edouard II (1898-1961) en het tandem grootvader Léon en kleinzoon Olivier. Deze laatste generatie brak duidelijk met de keuze voor materialen van het verleden. Zelfs het familiegraf is resoluut uitgevoerd in de gladde en gezoeten granietsoorten. De klant wordt zeker niet beperkt tot de zwarte of grijze tinten, maar er wordt evenzeer gekozen voor veelkleurige, soms uitbundige creaties. Dit merk je vooral bij de talloze graftekens van de Italiaanse en Griekse immigranten, waarbij de vormen soms lijken te verwijzen naar de antieke monumenten en het goud, de gegraveerde foto's en de bloemen eerder uitdrukking zijn voor de liefde voor de overledene dan louter treurnis.

12

Fig. 25 De lier met gebroken snaren op het graf van violist d'Archambeau.

Fig. 26 De eenvoudige, maar krachtige elegantie van de steenkapper Heuze-Carson.

Maar in de bewerking van het petit granit of blauwe hardsteen toont zich de meesterschap van de steenhouwer. Ondanks het feit dat de steen aangevreten is door weer en wind, ontdekken we in tal van details de verfijnde afwerking. Zo lijken de snaren van de lier op het graf van de componist en solo violist d'Archambeau (1823-1899) nog maar net gebroken te zijn. Wanneer voor de 19de eeuw de uitwerking van de versieringen eerder nog vrij statisch aanvoelt, toont de art deco ons een weelde aan bloemen die vol overgave uit de stenen lijken op te bloeien. Heuze-Carson toont zich een meester in het samenbrengen van strakke, elegante grafzerken met een delicate bloementooi.

Fig. 27 Een keuze uit de schitterende talloze ornamenten van een verfijnde kwaliteit.

Industriëlen en burgemeesters

Fig. 28 .. langsheen de Elyseese velden van de industriëlen.

Fig. 29 en de “fine fleur” van de Vervierse gemeenschap.

Het is voor Verviers niet onlogisch om industriëlen en burgemeesters in één adem te vernoemen, want bijna altijd beheersten de kapitalisten de 19de eeuwse politiek en leverden ze de burgemeesters en gemeenteraadsleden. Maar het kon hier nog extremer, omdat op een bepaald moment de families Simonis en de Biolley de postjes verdeelden en er door de opposanten openlijk zal geageerd worden tot wat “simonopoliser les places” werd genoemd.

Beide families hebben altijd hechte banden gehad. Wat me steeds verwonderd heeft is het feit dat de familie Biolley van een liberaal maar verlicht patronaat die het zelf mogelijk maakte dat de arbeider eigendom kon verwerven, zich geassocieerd heeft met de katholieke, zeer reactionaire Simonis die onvoorwaardelijk geloofden in de natuurlijke orde zoals de Bijbel dit zou voorschrijven en die toelaat dat de arbeiders uitgebuit worden door een betere klasse. Wanneer we het grafmonument van de familie Biolley (1874-1939) bekijken dan is dit imposant, maar van een geometrische, faraonische eenvoud. Zelfs het kleine kruis lijkt eerder een toegeving dan een overtuiging. De familie Simonis daarentegen markeert de crypte met niet één, maar twee grafkapellen. Ze zijn neo-romaans van stijlsignatuur. Een markant detail zijn de Bijbelse gezichtjes op de kapitelen en waarvan het onmogelijk is om te onderscheiden of de tranen bedoeld waren, dan wel het resultaat van verwerping. In elk geval moeten we deze tranen interpreteren als berouw voor al het leed dat ze de arbeiders, vrouwen en kinderen aangedaan hebben om hun rijkdom te vergaren.

Fig. 30 Het strakke mausoleum van de Biolley met een bijna

Fig. 31 Neo-romaans bij de familie Simonis.

Fig. 32 Mysterieus detail bij Simonis.

Dat de concurrentie tussen de industriële machiavillistisch kon zijn, weten we van het verhaal van de familie Hauzeur de Simony. Hauzeur liet zijn machines bouwen door James Hodson uit Nottingham die de ideeën gestolen had van zijn schoonvader William Cockerill. Hiermee werd het exclusiviteitscontract tussen Cockerill, Simonis en Biolley gebroken en konden de textielabrikanten weer wedijveren met de groten. Pierre Hauzeur en zijn vrouw Blanche de Simony, waren collectioneers van schilderijen en porselein. Zij lieten alles na aan het museum dat met de goedkeuring van de stad door Jean-Simon Renier werd opgericht. Deze collectie van 30.000 stuks porselein is uniek in de wereld en het is pijnlijk om te ervaren hoe deze pracht onmogelijk tot zijn recht kan komen in het nog steeds van toen daterend, nooit vernieuwd museum.

Fig. 33 De “leviathan”, een wasmachine voor de wol. De ateliers Houget-Teston produceerden en verkochten tussen 1866 en 1880 300 exemplaren op de internationale markt.

Fig. 34 Familiegraf van Houben, onvermoeibaar uitvinder in de prille beginjaren van de automobiel.

Hoewel het verhaal van de Biolley en Simonis ontegensprekelijk het leven van gemeenschap in de wolstad bepaalde, mogen we zeker niet voorbijgaan aan de inventiviteit en creativiteit van vele industriële. Zo is Eugène Melen (1815-1880) de uitvinder van de “leviathan”, een reusachtige machine om de wol te wassen en waarvan zo’n 300 stuks tussen de jaren 1866 en 1889 door de Ateliers Houget-Teston geproduceerd en over heel de wereld uitgevoerd werden. Of we hebben de familie Houben die een eerste variant van de spijkerbanden ontwierp.

Dreef 7 is een pantheon van de burgemeesters waarvan de grafmonumenten uit dankbaarheid op kosten van gemeenschap werden opgericht en onderhouden. Als we één figuur mogen aanduiden dan is dit Jean-François Ortmans-Hauzeur (1806-1885), waarvan de grafzerk opvallend eenvoudig is. Maar dit is misschien schijn omdat het witte marmer zodanig vervuild is dat we ons onmogelijk de glans van het graf op een zonnige dag kunnen voorstellen. Laten we wel wezen: Ortmans-Hauzeur heeft wel voor zijn verdiensten in 1893 de grootste fontein in de stad gekregen. En die verdiensten waren niet gering: onder zijn bewind werd de stuwdam van de Gileppe aangelegd en de textielindustrie gered van een zekere neergang.

Fig. 35 De eenvoudige grafzerk van burgemeester Ortman

Fig. 36 De Ortman-fontein, van de dankbare schare industriëlen.

Fig. 37 Geïnspireerd op de fontaine Saint Michel in Parijs.

Deze fontein is geïnspireerd op het Parijse voorbeeld dat onderdeel was van de urbanisatiewerken van Haussmann en als we weten dat ook onder Ortman de stad Verviers volop vernieuwd, gezonder gemaakt en verfraaid werd, dan is deze parallel nog zo ondoordacht niet.

Volksmenners, politieke discours en vrijmetselarij

In het Verviers van de late 19de eeuw zijn de sociale tegenstellingen scherp. Een klimaat van ongebreideld kapitalisme heeft een klasse van moe getergde arbeiders gecreëerd. Niet te verwonderen dat anarchistische en socialistische leiders in Verviers door Russische prins en anarchist Peter Kropotkin (1842-1921) als de meest strijdvaardige van Europa genoemd werden. Maar ook binnen de rangen van de liberalen vinden we de radicalen terug die zich inzetten voor de ontvoogding van de arbeiders door hen opleiding, cultuur en studiebeurzen te geven. Maar het zal pas in 1905 zijn dat een algemene staking de tientallen kleine syndicaten en mutualiteiten samen brengt in één front tegen het kapitaal. De lock-out door de ondernemers vergt het uiterste van de arbeiders en met de solidariteit van de gelijkgestemden in Brussel, Gent en Antwerpen, die 3.000 kinderen gedurende weken opvangen, kan de strijd gewonnen worden.

16

Fig. 38 Het graf van de anarchist Pierre Fluche

Fig. 39 Het door C. Vivroux ontworpen monument voor Pierre Limbourg.

Fig. 40 Een eenvoudige tombe voor deken Wertz, bij leven een rabiaat voorvechter van de "natuurlijke" orde.

Het graf van Pierre Fluche (1841-1909) is eenvoudig, zoals dit een anarchist past. Een eenvoudige krans is de enige blijk van hulde voor iemand die zelf textielarbeider geweest was en zich het lot van de arbeiders aantrok, die nationaal overlegde met De Paepe en Bertrand, en die internationaal

contacten had met Marx, Bakounin en Kropotkin. Lid van de pas gevormde P.O.B., werd hij verkozen voor de gemeenteraad en zou even de enige socialistische schepen zijn. Legendarisch zijn de disputen die hij had met Pierre Limbourg (1841-1909). Limbourg was even bevlogen als Fluche in zijn strijd voor ontvoogding van de arbeiders en de afschaffing van kinderarbeid. Hij trachtte de vloedgolf van het socialisme te stoppen met de “Société des Jeunes Ouvriers”. Limbourg predikte het Evangelie en de beloning in het hiernamaals, hetgeen hem van Fluche de sneer bezorgde: “Silence, négrier; C’est la logique de la gale des calotins”. Terwijl Limbourg nog de christen-democratie omarmde, is het erger gesteld met de deken Jean-Nicolas Wertz (1834-1899) .

Wertz op zijn beurt gaat furieus te keer tegen deze christen-democratie en verdedigt de gevestigde “orde”. Hij negeert de boodschap in de encycliek *Rerum Novarum* (1891) en krijgt de steun van de hoge bourgeoisie waar hij kind aan huis is. We weten dat de geschiedenis anders gelopen is, maar bij zijn dood wordt hij begraven in dreef 13, op een zucht van de galerij van de kapitalisten, onder een steen die nota bene door August Vivroux ontworpen werd. Vandaag is dit graf verstopt onder het weelderig groen van 2 taxusbomen en kijkt niemand meer om naar zijn graf.

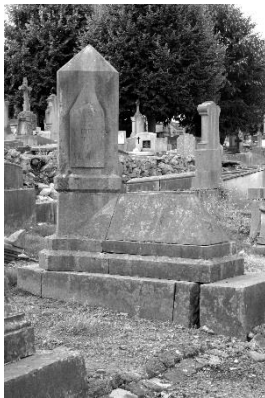

Fig. 41 Rechter L. Vanorlé.

Fig. 42 Maconniek detail.

Fig. 43 Advocaat Herla.

Fig. 44 Poëet en wetenschapper, Karl Grün.

Een bijzonder aspect van de begraafplaats dat we misschien ongelukkig onder deze titel thuis brengen, is de sterke en open aanwezigheid van de vrijmetselarij in Verviers. Op heel wat graven zijn het symbool van passer en winkelhaak aanwezig en niet te verwarren met de attributen van de architect. Exemplarisch is het graf van rechter Léon Vanorlé (1839-1888) waarvan de vorm van prisma's en driehoeken tot verder onderzoek uitnodigen en de achterzijde ons de affiniteit met de vrijmetselarij onthult. Even spectaculair is het graf van Edouard Herla (1807-1873), burgemeester van 1849 tot 1854 en radicaal tegenstander van het duo Biolley-Simonis. De wereldbol verwerkt in de obelisk symboliseert het principe van de ideale universaliteit. We weten dat Herla lid was van de loge “Les Philadelphes” te Verviers. Maar we moeten weten dat het lidmaatschap en de activiteiten van de loge in die 19de eeuw niet per definitie een heimelijke aangelegenheid was. “Les Philadelphes” ontstond in 1809 als een afsplitsing van de loge van Spa met de niet erg toepasselijke naam “l’Indivisible”. Wel is de loge in Verviers zeer sterk politiek getint geweest. Binnen de rangen werd de strijd tussen katholieken en liberalen voorbereid en uitgevochten. Meermaals is politieke onenigheid de oorzaak dat de loge in zijn bestaan bedreigd wordt. In 1869 splitsen de radicaal-liberalen zich af en vormen een nieuwe loge “Le Travail”. Eén van deze leden was de poëet Karl Grün (1843-1890) die het voor vrijmetselaarskringen bekende lied “dans leurs sombres cavernes” componeerde. Grün was

in 1862 ook medestichter van de “Société royale de Botanique de Belgique”. Zijn graf is dan ook een teken van al waar in het leven voor stond: de vijfpuntige ster op een zuil, de gestileerde bloem op het kapiteel, de bloemenslinger en de rots.

Kunsten en wetenschappen

In die 19de eeuw kent Verviers een bloei van kunsten en wetenschappen. De rijkere burgerij van de stad had plaatsen nodig om mekaar te kunnen ontmoeten, om te netwerken en om de huwelijken te regelen. Zo lijkt het Grand Théâtre bijna niet in proportie tot de omvang van de stad, maar als men weet dat er dagelijks voorstellingen en 's zondags zelfs 3 voorstellingen werden gehouden, dan beseft men pas hoe diep de kunstzin in deze gemeenschap verweven was. De boutade “un spectacle qui passe à Verviers, passera partout” spreekt boekdelen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat op de begraafplaats van Verviers meerdere graven van kustenaars te zien zijn. En vaak zijn de monumenten interessant omdat de gemeenschap mee betaald heeft om zijn illustere zonen en dochters te eren. Ook hier moeten we ons beperken tot slechts enkele voorbeelden en waar deze beperktheid onrecht aandoet aan andere belangrijke namen zoals de componist Albert Dupuis. Of aan de opvallende aanwezigheid van botanisten die waarschijnlijk geïnspireerd werden door de nabijheid van de venen en door de exotische planten waarvan de zaden meegebracht werden in de wol en spontaan opbloeden langs de oevers van de Vesder. We noemen hier Alexandre Lejeune, grondlegger van de Belgische flora, en zijn zoon agronoom, Phocas, en ook nog de botanisten Albert Bonjean en Henry Fosny.

Maar laten we ons kleine pantheon beginnen met Henri Vieuxtemps (1820-1881). Opgevoed en ten tonele opgevoerd door zijn vader als wonderkind met de viool, zal hij een schitterende carrière opbouwen als “violon solo” en als componist. Vandaag zijn de werken van Vieuxtemps nog steeds geliefd bij muzikanten en vormen ze regelmatig een onderdeel van wedstrijden. Wie niet overtuigd is, nodig ik uit om zijn Elégie opus 30 voor alto en piano te beluisteren. Een zoekactie op Youtube levert tientallen goede uitvoeringen op.

Fig. 45 Monument van de componist H. Vieuxtemps

Fig. 46 Detail van tombe van H. Vieuxtemps.

Fig. 47 Graf van de jong gestorven violist E. Redu.

Het is burgemeester Ortman die zijn as naar Verviers laat overbrengen. Clément Vivroux tekent voor zijn monument. De vrij eenvoudige stèle, wordt bijzonder door enkele details, die vandaag dreigen te verdwijnen onder gebladerde van een overigens mooie boom naast het graf. De lier op de voluut is

gespannen op een schildpadkarkas. Zijn beeltenis is in een witmarmeren medaillon gevat. Een fijn uitgewerkt brons stelt zijn viool voor tegen een achtergrond van palmtakken.

Bij ons minder bekend, maar in Verviers nog levend omdat er een 2-jaarlijkse prijs aan gekoppeld is, is de violist Edouard Deru (1875-1928). Deru is een zoon uit een arbeidersgezin, maar zijn talent maakt dat hij snel een violist van internationale faam wordt. Niet alleen die vaardigheid is hem eigen, want hij wordt zelfs tot directeur van de academie in San Francisco benoemd. Lange tijd wordt hij door het Belgische Hof “opgeëist” om les te geven aan de toekomstige koningin Elisabeth. Een opdracht die hij niet kan weigeren en die gelukkig voor zijn carrière een einde neemt wanneer Elisabeth zwanger is van haar derde kind, Marie-Josée. Het graf staat op een prachtige hoek van de begraafplaats, niet ver van de rotspartij. Hier zien we geen attributen van de te jong gestorven kunstenaar, maar wel een hoofd in halfverheven beeldhouwwerk, gevat in een medaillon. Het tedere accent van rozen getuigt van de liefde van zijn vrouw.

Fig. 48 Gomzé, voorvechter van de Waalse taal.

Fig. 49 Tombe van kunstschilder M. Begond met de mooiste letters van de begraafplaats.

Fig. 50 Monding aan de IJzer, werk van Marcel Begond

Een andere interessante figuur is Corneil Gomzé (1829-1900). Interessant omdat we hier de band kunnen leggen met de Waalse beweging, voluit “Mouvement de Défense Wallonne et Francophone”. Deze beweging was in 1880 opgericht als reactie tegen de toenemende vrees voor een vervlaamsing van de Belgische instellingen. Gomzé tekent dan ook de petitie tegen “les revendications flamandes”. De beweging is in principe cultureel en zoekt naar een Waalse identiteit die er op dat moment niet was. We moeten ook begrijpen dat zelfs Waalse historici zoals Pirenne bijgedragen hebben om de Belgische geschiedenis sterk te associëren met het Vlaamse verleden. Het Waals wordt in die periode voor het eerst door eigen volk geapprecieerd. Niet alleen in de literatuur hervindt het zijn waarde, maar zelfs redevoeringen in volksvertegenwoordiging en senaat worden in het Waals gehouden. Gomzé was ondanks alles polyglot en een reiziger van verre streken. Hij blinkt uit in de kalligrafie en vindt zelfs een pen uit: “la plume-vapeur”. Hij is dichter van de stadshymne “la barcarolle”, dat nog dagelijks door de beiaard op het stadhuis wordt gespeeld. Zijn eenvoudig monument in ruwe steen werd opgericht onder impuls en met de gelden ingezameld bij vrienden, medeburgers en leden van “l’Elan Wallon”. De verwerking heeft de steen erg gehavend en de epitaaf in het Waals is moeilijk te lezen, maar overduidelijk en toch relativerend: “Je suis fier quand je suis à l’étranger d’avoir été bercé dans un trou comme à Verviers”. Uiteraard mag de inktpot en ganzenveer niet ontbreken.

De voor mij mooiste letters van de begraafplaats vind je op het graf van de schilder Marcel Begond (1875-1936). “Papa Begond” die slechts uiterst zelden en met tegenzin zijn stad verliet, was

tekenleraar aan de beroepsschool voor meisjes. Maar we vermelden hem bewust omdat hij vertegenwoordiger was van les “Intimistes Vervietois”, een kunstmatig benoemde groep van schilders die in het begin van de 20ste eeuw werkzaam waren in Verviers en omstreken en qua onderwerpen en kleuren ietwat gemeen hebben met onze Latemse schilders.

Buiten categorie

Uit bovenstaande beschrijving hebben we vooral geput uit die gouden 19de eeuw van Verviers. En dan op een exemplarische wijze. Er is meer op de begraafplaats te zien, meer zelfs dan Daniel Roussel in zijn voortreffelijk boek beschrijft. En bij een wandeling roepen die even zovele vragen op waarvan ik in de meeste gevallen de antwoorden nog nergens gevonden heb.

Vrouwen

Op de begraafplaats van Verviers worden vrouwen slechts sporadisch als onderdeel van het monument getoond. Erger nog, op het grafschrift worden de dames steeds als “épouse de” vermeld als waren ze het attribuut van de overleden echtgenoot. Iedereen die in het Musée d’Archéologie et de Folklore van Verviers de portretten van de statige dames met vastberaden en strenge trek heeft gezien, moet wel anders denken. Was het trouwens niet madame Biolley de Champlon die zo slim was om Cockerill naar Verviers te brengen en de impuls te geven tot de eerste mechanisatie van de textielindustrie op het vaste land? Moeten we de duizenden vrouwen vergeten die door hun arbeid in de fabrieken Verviers mee in de welvaart der volkeren stuwden maar ook standvastig bleven tijdens de strijd voor sociaal recht? Meermaals hebben deze vrouwen tijdens de lange stakingen met een verscheurde ziel hun kinderen zien vertrekken naar socialistische gastgezinnen elders in Vlaanderen en Wallonië.

20

Fig. 51 Monument voor Léopoldine Otten

Fig. 52 Een bijzondere Nor-ga op het graf van N. Sevais.

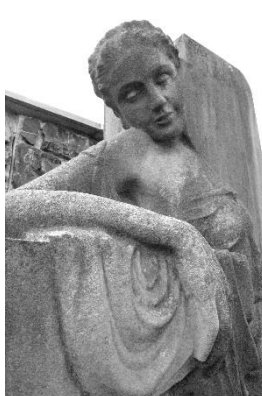

Fig. 53 Familiegraf van de familie Sauvage-Renard.

Fig. 54 Pleurante op het graf van de industrieel Hardy.

Maar toch zijn er prachtige beelden. Ontegensprekelijk is de mooiste en meest ontroerende figuur deze op het graf van Léopoldine Otten (1877-1912), overleden op 35 jarige leeftijd. Daniel Roussel beschrijft haar als een “*ambigüité entre chaleur et froideur, volupté et vertu*”. Helemaal akkoord kunnen we ons hier niet mee voelen. Voor ons roept dit beeld meer een verstilde droefnis op en een in zichzelf gekeerde melancholie. Groot was onze verrassing, wanneer we ontdekten dat dit een

beeld is van het Keulse atelier "A. Herten", meerdere generaties gerenommeerd in kerkelijke beeldhouw- en schilderkunst en o.a. de makers van de Genovevabrunnen in de wijk Mülheim.

Terwijl de figuur op het graf van de familie Sauvage – Renard (atelier Croisier) ondanks alles vrouwelijk, open en elegant oogt, is de pleurante op het graf van de familie Hardy geslachtsloos, afgekeerd en deerniswekkend. Maar in beide gevallen laten ze een diepe indruk na bij de beschouwer.

Zoals op de meeste begraafplaatsen is hier ook werk van Sylvain Norga te zien, niet overweldigend in aantal maar soms bijzonder in de uitvoering. Schitterend is de grote vrouwenfiguur op het graf in art-decostijl van Nicolas Sevais (1877-1938) bij leven beambte aan de post. Geven we ook hier Daniel Roussel het woord, ongeëvenaard in zijn beschrijvingen: *"... production féminine dans un délicat drapé, comme si le sujet était recouvert d'une toge humide, qui colle au corps, laissant un relief suffisant pour en estimer la beauté éphémère."*

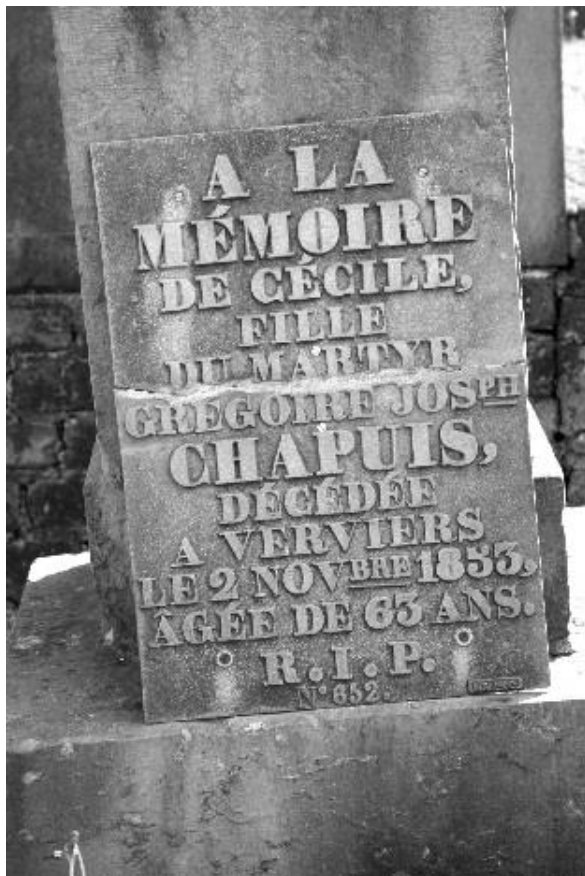

Fig. 56 Cécile Chapuis

Geen vrouwen"figuur", maar wel een verwijzing naar een bijzondere episode in de geschiedenis van Verviers, was voor mij de ontdekking van het graf van Cécile Chapuis. Haar vader, Grégoire Chapuis, was arts en volksvriend, genegen aan de revolutionaire ideeën van de Luikse Omwenteling. Hij is lid van het Congrès van Polleur (1789), op enkele kilometers van Verviers, en waar slechts enkele weken na Parijs een Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen pour le Franchimont wordt ondertekend, die verder gaat dan de Franse tekst. Chapuis is de eerste burger die een niet kerkelijk huwelijk sluit met Anne-Marie Lejeune. Cécile is de vrucht van deze verbintenis. Maar wanneer de prinsbisschop van Luik in 1892 opnieuw de situatie onder controle heeft, wordt Chapuis voor dit feit gevangen gezet. Tijdens het maandenlang aanslepend proces sterft Anne-Marie van verdriet. Chapuis wordt uiteindelijk op een kar en gezeten op zijn doodskist naar Verviers gevoerd om op de Place du Sablon onthoofd te worden. Cécile wordt vergeten en verdwijnt in de nevelen der geschiedenis.

Pas in 1847, wanneer met de komst van de Jezuïeten de strijd tussen katholieken en liberalen met een ongemene hevigheid losbarst en er een soort Chapuis-revival ontstaat, herinnert men zich de dochter. Cécile is blind, heeft haar 10 kinderen verloren en leeft in armoede. Gedurende de laatste 5 jaar van haar leven zal ze een jaarpensioen van 300 francs ontvangen.

Een onbesproken maar voor de hand liggend onderwerp zijn de talloze foto's die de vrouwen tonen als kind van hun tijd. In de beginjaren van de fotografie zijn de poses nog formeel terwijl het interbellum de blik meer emoties en meer persoonlijkheid toont. In Verviers zijn deze foto's schitterend gevat in sierlijke omlijstingen, in brons of rechtstreeks in steen.

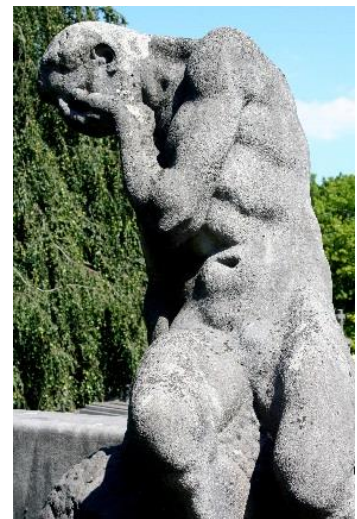

Fig 57. 50 jaar vrouweportretten

Mannen

Nog minder dan de vrouwenfiguren zijn de afbeeldingen van mannen aanwezig. Toch zijn er 2 opmerkelijke beelden. Het ene beeld, fig 58, stelt de student Edmond Herbillon voor en is de getuigenis van het leed van een moeder die op enkele jaren man en zoon verliest. Het epitaaf luidt : *“Je ne veux pas te voir sous cette froide pierre mais penché sur tes livres où tu étais nuit et jour”*. De treurfiguur voor de familie Lekeu-Sandzos (fig 59) is een mannelijk naakt, kwetsbaar en hulpeloos ondanks de kracht die het lichaam uitstraalt.

Raadsels

De titel van deze paragraaf is zeker geen vrije associatie met de voorgaande, maar wanneer je op de begraafplaats rondzwerft, loop je steeds tegen “dingen” aan waarvan je het achterliggende verhaal zou willen kennen.

Fig. 60 Wat kwam de Amerikaan uit New York, Frank Leask in Verviers doen toen hij hier op 38 jarige leeftijd in 1899 overleed?

Fig. 61 Kan dit werkelijk de familie Shakespeare Byron zijn?

Fig. 62 Welke tragedie schuilt er achter de reis van Marie-Hubertine-Marguerite Gilson wanneer ze op 19 jarige leeftijd in het Poolse Czystochowa overleed. Wat was de band tussen de Zwarte Madonna daar en deze in de Vervierse kerk van de Recolletten?

Fig. 63 Wat bezieldde de familie Haxhe-Vorpyls om in de jaren '50 een hoefijzer aan het graf aan te brengen?

Fig. 64 Waarom werd er op dit graf geen naam gezet of is er niets zo persoonlijk en krachtig als het universele “maman”?

Fig. 65 Waarom hebben de echtgenoten Wellerhaussen-Schoonbroodt een wolvenkop in de tombe verwerkt?

De toekomst van de begraafplaats

In deze tekst hebben we zoals eerder reeds gezegd ons beperkt tot slechts enkele aspecten van de begraafplaats van Verviers, vooral tot de boeiende 19de eeuw en dan nog maar exemplarisch. Er is nog zoveel te vertellen. En er zijn ook nog tal van thema's die nergens beschreven staan: de stenen grafkruisen met een soort van acanthusgebladerte aan de voet en waarvan de datum laat vermoeden dat ze van het oude kerkhof hierheen gebracht zijn; de zeldzame gietijzeren kruisen die groot zijn en met een bijzondere combinatie van symbolen; een literatuur aan persoonlijke grafschriften, een klein spectrum van Belgische adel, de erevelden voor de oorlogsslachtoffers met een indrukwekkend toegangsmonument van de regionale kunstenaar Joseph Gerard....

Zoals Daniel Roussel vermeldt hebben de lokale overheden wel begrepen dat de begraafplaats van Verviers een uitzonderlijke waarde heeft en dat het aan hen is om met dit erfgoed iets te doen. We zijn 5 jaar en een nieuwe legislatuur van een andere strekking verder, maar het antwoord na mijn navraag bij de stadsdiensten geeft niet de indruk dat er duidelijke plannen bestaan.

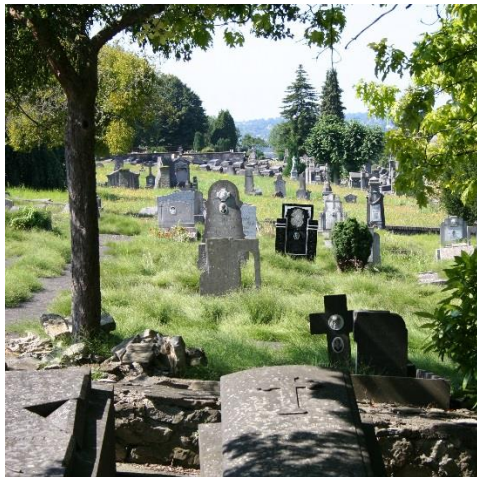

Fig. 66 Hele kwartieren worden door paardenstaart ingenomen.

Fig. 67 ... of andere kruiden.

Sinds vorig jaar experimenteert de groendienst op sommige percelen met het niet gebruiken van pesticiden. Overal schieten akkeronkruiden op en de paardenstaart groeit zo overweldigend dat sommige kwartieren van ver in de wind golvende graanvelden lijken. De chef van de begraafplaats is er gelaten bij en weet dat hij met zijn 9-man sterk team om alle begraafplaatsen van de stad te onderhouden, niet opgewassen kan zijn tegen dit gevecht.

Pas dit jaar werd een uitbreiding goedgekeurd voor een multiconfessionele zone, iets waar de islamitische gemeenschap reeds 10 jaar om vraagt. Vorig jaar werd ook de aanleg van "cavernes" goedgekeurd, nadat de inwoners hun ongenoegen hadden geuit over de onpersoonlijkheid van het columbarium.

Hoewel het aantal plaatjes die waarschuwen voor het verwijderen bij einde concessie zeer beperkt zijn, lijkt er ook niets gedaan te worden om het verval tegen te gaan. Want het verval is ontluisterend. Of toch, vanitas vanitatum et omnia vanitas?

Bibliografie

JORIS, F., *Pierre Fluche et le mouvement ouvrier verviétois sous Léopold II*, Gamma Press, Tubize, 1987, 404p

JORIS, F., *Le XIXe siècle verviétois*. Ouvrage collectif publié à l'initiative du Conseil scientifique du Centre de la Laine et de la Mode, Verviers, 2002, 384p.

ROUSSEL, D., *Le cimetière de Verviers. 180 ans d'histoire*. Noir Dessin Production, 2010, 192p.

Beeldmateriaal

Fig. 37 Wikimedia - Fête du 15 août - inauguration de la fontaine Saint-Michel sur le boulevard Sébastopol.jpg

Fig 50 Catalogus eBay <http://www.befr.ebay.be/itm/Marcel-Begond-1875-1936-IJzermonding-te-Nieuwpoort-36-x-37-cm-/151685820856>

OBIITS IN OEDELEM EN SINT-JORIS

“Triest 1891” of hoe hergebruik een restaurateur in verwarring bracht

Tekst en foto's Stefan Crick

In het West-Vlaamse Beernem met de deelgemeenten, Beernem, Oedelem en Sint-Joris worden merkwaardige funeraire relictten bewaard: obiits of rouwborden. Het was mevr. Anne-Mie Havermans, kunsthistorica, die mij hierop attent maakte.

In de Sint-Lambertuskerk in Oedelem hangen acht gerestaureerde obiits. Zij hangen boven de ingang van de rouwkapel. Deze obiits behoren toe aan de familie de Meester de Ravenstein. De oudste is gedateerd 1843, de jongste werd in 1968 vervaardigd. Elke obiit kon verbonden worden aan een persoon.

Dat bleek niet vanzelfsprekend voor één van de twee gerestaureerde rouwborden van de familie Triest in de kerk van Sint-Joris.

obiits te Oedelem

De parochiekerk van Sint-Joris-ten-Distel werd volgens “Onroerend Erfgoed” in de periode 1958-1960 grondig gerestaureerd. De familienaam Triest is volgens Frans Debrabandere te verklaren als Triest, Driest: dor, onbebouwd land. Deze naam komt frequent voor in Oost-Vlaanderen, Assenede, Wielsbeke, Bavikhove, Oostnieuwkerke enz.

26

In *Epitaphes nobles et patriciennes, 1878*, wordt vermeld dat in de kerk voor het hoofdaltaar een witte marmeren steen met twee wapenschilden ligt: het eerste schild verwijst naar de familie Triest, het andere naar het wapen van de familie Stappens.

Huidige plaats van de twee obiits in de kerk van Sint-Joris, foto Anne-Mie Havermans, 2013

Op de twee obiits treffen we het funerair blazoen aan van de familie Triest en van Gits gedateerd: *Obiit 18 martii anno 1791* en *Obiit 9 junii anno 1891*. Beide rouwborden werden onderzocht en heraldisch en genealogisch toegelicht.

Het rouwbord met datum 1891 bezorgde ons echter wel wat kopzorgen. Het leek onmogelijk om de titularis van dit rouwbord te achterhalen. Met de medewerking van de heer Werner Papeians de Morckhoven uit Seneffe werd de hele Triest-stamboom onder de loep genomen en zo kon het raadsel worden opgelost.

Volgens de 'Etat présent de la noblesse belge' blijkt de familie Triest uitgestorven. Er waren in 1934 drie takken: Triest et de Gits, Triest, en Triest.

Aartshertog Albrecht van Oostenrijk verleende in 1600 de riddertitel aan Philippe Triest en aan zijn neef Antoine Triest. Andere leden van de familie Triest verkregen ook nog deze riddertitel. In 1628 volgde nog verheffing van de heerlijkheid Auweghem tot baronie van Nicolas Triest

Volgens de Etat présent de la Noblesse Belge, die bevestigt dat deze familie in 1934 uitstierf, waren er drie familietakken 'Triest'. De eerste tak genoemd 'Triest et de Gits' met als protagonist: Jean-François Triest et de Gits (1744-1821); de tweede tak: 'Triest' geleid door Eloy-L.-Jacques Triest 1751-1824). De derde tak Triest met Charles-Jean-Léonard Triest (1748-1833).

Op het bewuste rouwbord, met de zestien kwartieren waarvan de titularis niet te identificeren was, werd een vergelijkend onderzoek in de genealogie van de familieleden Triest gevoerd.

Het obiit gedateerd 9 JUNII 1891 waarvan de titularis onbekend was, zou een kind kunnen zijn uit het gezin:

I. Jean-Bernard Triest (1670-1743) huwde te Brugge in 1719 met Eléonore van de Berghe *dite* de Praet (-1749): Hun kinderen waren:

1. Jean-François, die volgt onder II,
2. Charles-Louis Triest (1722-1789). Hij huwde in 1748 met Jeanne Peellaert (1722-1801);
3. Antoine-Bernard Triest, huwde in 1753 met Eléonore-Philippinede Crombrugghe (1727). Zij bleven zonder nageslacht.
4. Macaire Triest (-1743), zonder alliantie.
5. Eléonore-Ermeline Triest (1727-) huwde met Ignace-Joseph Pardo

II. **Jean-François Triest**, heer van Terwalle werd geboren in Brugge op 17 augustus 1720 en stierf in de parochie van Sint-Donaat, Brugge op **18 maart 1791**. In 1753 verkreeg hij van de keizerin Maria-Theresia de erfelijke titel van baron. Hij was raadsman in Brugge in 1743, gouverneur van de Bogaerdeschool, lid van de Edele Broederschap van het H. bloed en van het Ridderlijk Gezelschap Sint-Joris. Hij was burgemeester van het Brugse Vrije en Kamerlid aan de Staten van Vlaanderen. Op 8 december 1743 huwde hij in Brugge met Jeanne-Thérèse Stappens (1723-1803). Hun kinderen waren:

1. Jean-François, die volgt in III,
2. Philippe-Léonard-Jean Triest (1747-), luitenant van de Gardes wallonnes.
3. Eloi-Louis-Jacques Triest.
4. Marie-Jeanne Triest (1754-)

III. **Jean-François-Léonard Triest en Gits**, raadsheer van Brugge, verkreeg door het Collectief besluit van 1816 de adelserkenning als *Triest de Gits et Saint-Georges*, als baron, titel overdraagbaar volgens

de mannelijke eerstgeborenen. Geboren in Brugge in 1744 en overleden in Gent in **1821**. Hij huwt in 1770 met Isabelle-Charlotte-Joseph Coppieters (1748-1814). Hun zoon François-Xavier-Jean-J. Triest, baron, geboren in Kortrijk in 1771, is overleden in Willebroek in 1847. Hij huwde te Gent in 1808 met Henriette-M.-G. de Lichtervelde (1773-1862).

Volgens de heer Werner Papeians de Morchoven was het obit met de 16 kwartieren bestemd voor Jean-François. Nadien heeft dit gediend voor zijn zoon Jean-François-Léonard. Enkel de datum werd gewijzigd. Het was toen ook niet ongebruikelijk bestaande rouwborden van overleden familieleden te recycleren!

De restaurateur van dienst heeft dit door zijn artistieke vrijheid verkeerd geïnterpreteerd en ingevuld! Door een foutieve inschatting heeft hij iedereen op een dwaalspoor gezet...

Besluit:

De obit met de 16 kwartieren was bestemd voor **Jean-François** en diende later ook voor zijn zoon **Jean-François-Léonard**; alleen de datum werd gewijzigd.

De restaurateur, heeft zich vergist. Bekijk de twee obiits, waarschijnlijk van zelfde schilder, de 9 van 9 juni, de 9 van 1791, en de 9 van 1891; de laatste 9 is niet duidelijk.

baron Jean-François TRIEST (1720-1791),
heer van Terwalle.
(Jean-Pierre Sauvage)

De 10-jarige baron Jean-François-Léonard
TRiest (1744-1821)
(De Lens)

Datering van de rouwborden:

De datum op het obiit :

9 juni 1891

De datum van het overlijden van *Jean-François*:

18 maart 1791

De datum van het overlijden van *Jean-François-Léonard*:

9 juni 1821

Wapenbeschrijving & Heraldische commentaar

29

Op 26 mei 1753 verleende keizerin Maria-Theresia de titel van baron (overdraagbaar bij eerstgeboorte) aan jonkheer Jean-François-Léonard Triest, heer van Terrewalle, schepen van het Brugse Vrije.

Volgens Duerloo & Janssens:

“de sable à deux cors en chef d’argent, embouchés, virolés et enguichés d’or, et en pointe un lévrier courant d’argent, accollé de gueules. | ... couronne ou bonnet de baron ... [Supports:] deux lévriers d’argent, accollés de gueules, tenant une bannière, celle à dextre chargée des armes de l’écu, et celle à senestre de celles de ... van den Berghe de Praet, qui seroient d’or, au sautoir de gueules, chargé de cinq annelets ou anneaux d’argent.”

zwart, in het hoofd twee gouden jachthoorns beslagen met gouden mondstuk en in het schildpunt een zilveren, lopende hazewind met een gouden halsband. Schildhouders twee staande zilveren naar mekaar gewende hazewinden, de linkse houdt het bannier met het wapen van de familie Triest zoals op het schild, de rechtse bannier is het wapen van de familie van den Berghe de Praet. overtopt door een baronnenkroon.

Op het obiit (verkeerdelijk) *anno 1891*: de juiste overlijdensdatum van Jean François Triest en Gits, is 9 juni 1821:

De randkwartieren, links, langs vaderszijde:

Triest & van der Beken;

d' Anthin & Villegas;

Parmentier & Anchement.,

langs moederszijde:

van den Berghe & Ryeel;

Blomme & Marievoorde;

Vilters & Schotte;

Anchement & La Motte.

Boven de wapenschilden worden de respectievelijke namen van de gerelateerde families op een zilveren listel vermeld.

Het bijgevoegd overzicht van de heer Werner de Papeians geeft een duidelijk heraldisch beeld van de verwantschappen.

Het geheel rust op een groene voorgrond. Het rouwbord meet ca. 1 m bij 1 m, met zwarte lijst (met dakje) en gouden binnenbies. Gouden letters en cijfers en boven het wapen een zilveren listel met de tekst: I PLYGHT I PLYGHT.

Bronnen

<http://gw.geneanet.org/mariepaulek?lang=nl&p=jean+francois+leonard&n=triest>

<http://gw.geneanet.org/antterli?lang=nl&p=jean+francois&n=triest&oc=2>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/89389>

Etat présent de la Noblesse Belge.

baron de Ryckman de Betz, *Armorial Général de la Noblesse Belge*, H. Dessain, éditeur à Liège, sprl, 1941.

Arthur Merghelynck, *Epitaphes nobles et patriciennes des églises de St. André, St. Michel, Oostcamp, Beernem & George près de Bruges*, Ed. Gaillard, imprimerie, Bruges, 1878.

Luc Duerloo, Paul Janssens, *Wapenboek van de Belgische Adel van de 15de tot de 20ste eeuw*, Gemeentekrediet, Brussel 1992, deel N-Z, blz.652-654.

Frans Debrabandere, *Woordenboek van de Familienamen in België & Noord-Frankrijk, L-Z*, Gemeentekrediet, Brussel 1993.

Werner Papeians, notities en correspondentie 2015-16.

Foto's: portretten: Bureau voor Iconografie VALB vzw, Brussel

BLOEMLEZING UIT DE PERS

Pierre Brewee volgt wat er verschijnt m.b.t. funerair erfgoed in de pers en media op de voet. Hij maakt voor ons een korte samenvatting. In geen geval heeft deze bloemlezing de bedoeling om volledig te zijn maar is ze eerder opgevat om er trends in aan te wijzen en soms ook de berichten van een kritische noot te voorzien.

Ingelmunster: Gravenkapel officieel geopend

Zaterdag 5 maart 2016 is een heuglijke dag voor Ingelmunster, zo zei burgemeester Kurt Windels. Die dag kwam Vlaams Minister-President immers officieel de gerestaureerde Gravenkapel openen, de eerste grote bouwkundige realisatie van de huidige legislatuur.

De Gravenkapel zal dagelijks open gesteld worden voor het grote publiek en officieel deel gaan uitmaken van elke begrafenisdienst: zo krijgt iedereen de begrafenis van een edelman, aldus Windels. Ook de Schepen van Patrimonium Rob Kindt was een trots man: monumenten moeten toegankelijk zijn voor het grote publiek, zo stelde hij.

Ook architect Alex Demeyere, die verantwoordelijk was voor de restauratie, ontbrak natuurlijk niet op deze officiële opening.

Minister-President Geert Bourgeois verwees in zijn toespraak ook nog even naar Engeland als groot voorbeeld voor Vlaanderen wat monumentenzorg betreft.

31

Poperinge: Ter Ruste krijgt parkfunctie

Eind dit jaar zal het stadsbestuur van Poperinge beginnen met de aanpak van de volledige herinrichting van de begraafplaats Ter Ruste, gelegen langs de Elverdingseweg. Deze begraafplaats moet een parkfunctie krijgen, zoals we dit reeds bij zovele lokale besturen zien gebeuren.

Het stadsbestuur is de mening toegedaan dat de huidige begraafplaats geen eigen krachtige en aantrekkelijke identiteit uitstraalt: het geheel past niet meer in de huidige tijdsgeschiedenis en straalt onvoldoende sfeer uit. Men had dan ook graag werk gemaakt van een bezinningsplaats met een eigen identiteit en een grote belevingswaarde.

Landschapsarchitect Andy Malengier uit Wervik, die ook de parkbegraafplaats in Oostvleteren op zijn palmares heeft staan en de plannen tekende voor de nieuwe begraafplaats in Watou, kreeg de opdracht een masterplan te ontwerpen.

Schepen Kris Notebaert meldt dat er grote veranderingen op til zijn: er komt een nieuwe inkom, een ceremoniële afscheidsplaats en een strooiweide. Vanaf de straatzijde wordt een centrale as, een herdenkingsdreef aangelegd in functie van de bezinningstuin, de strooiweide en het massagraf (ossuarium of knekelput) waarin de stoffelijke resten worden ondergebracht wanneer een

grafconcessie verlopen is. Er komen tuinen voor asbezorging en een begraafplaats voor kindergraven. De paden worden heraangelegd en het stadsbestuur is zinnens te werken met afgesloten crematietuinen. Diverse aanpassingen moeten zorgen voor de bevordering van de beeldkwaliteit van het totaalplaatje: zo komt er bijvoorbeeld een gedeelte met columbariumkubussen van 1,2 meter lang, breed en hoog, waarin telkens vier betonnen nissen. In elke nis is er plaats voor twee tot drie urnen, waardoor het persoonlijk herdenken wordt bevorderd. Er wordt ook gezorgd voor meer groen waarbij natuurlijk gemakkelijk onderhoud zonder gebruik van pesticiden primeert. Ook de parking langs de Elverdingseweg wordt heraangelegd en groener aangekleed. Het stadsbestuur hoopt op 1 december te kunnen starten met de werken die geschat worden op 830.000 euro.”

Antwerps Provinciebestuur bestudeert mogelijke natuurbegraafplaats op domein van Kasteel d’Ursel in Hingene

Motivatie voor deze overweging is het feit dat de interesse voor een graf op een natuurbegraafplaats groot is. Gedeputeerde voor Cultuur, Luk Lemmens, meldt dat het Provinciebestuur grondig wil onderzoeken of dit wenselijk is in het kasteeldomein, en zo ja op welke plaats die begraafplaats komt te liggen en hoe dat in praktijk moet aangepakt worden. Tegen het einde van het jaar hoopt men een principebeslissing te kunnen nemen. Het Provinciebestuur stipt ook nog even aan dat men hoopt dat tegen dan het wettelijk kader rond is wat betreft het Vlaams Gewest.

Alle graven uit Tieltsse regio te boek gesteld

In 2009 begon Paul Callens aan een waar monnikenwerk: gespreid over 8.500 bladzijden krijgt de gebruiker een overzicht van alle grafzerken uit de Tieltsse regio. Alle graven werden gefotografeerd en geïnventariseerd. Tijdens de Erfgoeddag op zondag 24 april staat dit nieuwe funeraire naslagwerk centraal in de regio Tielts.

Het verwondert ons als doorwinterde Epitaaf-leden niet dat Paul tijdens zijn werk zag hoe sommige steenkappers net als Salu echt hun stek hebben op sommige begraafplaatsen.

Callens was in een vorig leven verantwoordelijk voor stabiliteitsstudies in de bouw en heeft dus ervaring in het opmaken van plannen, maar sommige begraafplaatsen laten zich niet zo makkelijk inventariseren. Zo heeft Ardooie een begraafplaats in stervorm: geen evidentie om die neer te tekenen in een plan en vervolgens op te delen in stukken die je wil inventariseren. Net als in Ardooie vind je ook in Tielts zelf de oudste graven uit de regio en er werden er in al die jaren niet zo veel weg gehaald, wat resulteert in eindeloos lange rijen die allemaal gefotografeerd en geïnventariseerd moesten worden.

In de boeken die Paul Callens bij elkaar heeft gesprokkeld vind je alle graven in woord en beeld terug van 34 begraafplaatsen. Het werk telt in totaal 36 volumes want de begraafplaatsen van Tielts en Ardooie zijn zo groot dat je ze onmogelijk in één boek krijgt.

Het kerkhof van Kruiskerke daarentegen is dan weer kleiner, en spijtig genoeg een beetje vervallen, en kon dan ook samen met Ruislede in één boek gebundeld worden. Van elk graf en elk columbarium werd er een foto gemaakt, alle data, opschriften en plakkaatjes met medeleven zijn opgenomen in de tekst die bij de foto getypt, elke foto werd op één meter afstand genomen: Paul Callens heeft in totaal 84 kilometer gewandeld voor de realisatie van deze inventaris.

De totale inventaris beslaat 6.700 bladzijden: heel onoverzichtelijk wanneer je op zoek bent naar een bepaald graf, dus heeft Callens een index gemaakt van alle graven ... wat dan weer resulteerde in vijf volumes die in totaal 2.060 bladzijden tellen.

De auteur is van plan om elke tien jaar een update te doen: wordt ongetwijfeld vervolgd.